

21. Sampson G. 2005. Quantifying the Shift Towards Empirical Linguistics. *International Journal of Corpus Linguistics*. № 10(1). P. 15-36.
22. Slezak P. Representation in Mind: New Approaches to Mental Representation. Amsterdam: Elsevier, 2004. 244 p.
23. Soames S. Philosophical Analysis in the Twentieth Century. Vol. 1. The Dawn of Analysis. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009. 432 p.
24. Strawson G. Cognitive Phenomenology: Real Life. Cognitive Phenomenology. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 285-325.
25. The Oxford Companion to Philosophy / ed. by T. Honderich. Oxford: Oxford University Press, 2005. 1055 p.
26. Varela F., Thompson E., Rosch E. The Embodied Mind. Cambridge, MA: MIT Press, 1991. 308 p.
27. Zahavi D. Subjectivity and the First-Person Perspective. *Southern Journal of Philosophy* (Spindel Supplement). 2007. № 45. P. 66-84.

УДК 373.543

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.40>

УДОСКОНАЛЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФІЛОЛОГА

IMPROVEMENT OF LANGUAGE PERSONALITY FUTURE PHILOLOGIST

Терещенко Л.В.,

orcid.org/0000-0002-9780-0930

*старший викладач кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету*

Станіславова Л.Л.,

orcid.org/0000-0002-6145-890X

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету*

Авторами теоретично обґрунтовано функціональну модель розвитку мовної особистості у процесі професійної підготовки студентів-філологів. Описано комунікативно-діяльнісний і міждисциплінарний підхід та принципи професійно-орієнтованої спрямованості, комплексності, інтеграції та міждисциплінарних зв'язків, комунікативної спрямованості. У статті визначено умови розвитку мовної особистості студентів-філологів: формування мотивації філологів до вдосконалення практично значущих умінь, навичок та видів діяльності; впровадження у навчальний процес спецкурсів «Українська мова», «Стилістика і культура мови», «Культура професійного мовлення і спілкування» тощо; інтеграція активних та інтерактивних методів навчання у процесі розвитку мовної особистості; включення студентів до професійно-орієнтованої діяльності. Проаналізовано різноманітні підходи щодо визначення феномену «мовна особистість» та з'ясовано, що мовна особистість як і раніше є актуальним напрямом досліджень у лінгвістиці, однак її вивчення потребує відповідної уваги з боку різних галузей гуманітарного знання. Доведено, що удосконалення мовної особистості майбутнього філолога передбачає опанування культури писемного та усного мовлення студентами-філологами, що включає два рівні: базовий, який передбачає володіння нормами усної та писемної літературної мови – правилами вимови, наголосу, граматики, слововживання; та вищий рівень мовної майстерності, що передбачає вміння використовувати виразні засоби у різних умовах спілкування відповідно до цілей та змісту мови. Авторами статті звернено увагу на необхідність вивчення художніх текстів історичного змісту та фольклору з метою збагачення словникового запасу архаїзмами, історизмами та діалектизмами. Крім того, зазначено, що для удосконалення мовної особистості студентів-філологів необхідно читати та аналізувати спеціальні фахові тексти, знаходити у них іноземні терміни та підбирати за можливості українські еквіваленти.

Ключові слова: компоненти мовної особистості, культура мови, міждисциплінарний підхід, розвиток мовної особи, студенти-філологи.

The authors has theoretically substantiated the functional model of language personality development in the process of professional training of students philologists. The article describes the communicative-activity-based and interdisciplinary approaches and the principles of professionally-oriented orientation, complexity, integration and interdisciplinary connections, communicative orientation. The author defines the conditions of development of language personality of students-philologists: the formation of motivation philologists to improve practically important skills and activities; introduction in educational process of special courses "Ukrainian language and language culture", "Ukrainian language and basics of text editing", "Business rhetoric", etc.; integration of active and interactive teaching methods in the process of language personality development; the inclusion of students in professionally-oriented activities. The author analyzes various approaches to defining the phenomenon of "linguistic personality" and found that linguistic personality is still

a relevant area of research in linguistics, but its study requires appropriate attention from various fields of humanities. It is proved that the improvement of the linguistic personality of the future philologist involves mastering the culture of written and oral speech by students of philology, which includes two levels: basic, which involves mastering the norms of oral and written literary language - rules of pronunciation, accent, grammar, word usage; and a higher level of language skills, which involves the ability to use expressive means in different conditions of communication in accordance with the goals and content of language. The article points out the need to study artistic texts of historical content and folklore in order to enrich the vocabulary with archaisms, historicisms and dialectisms. In addition, it is noted that in order to improve the language personality of students of philology, it is necessary to read and analyze special professional texts, find foreign terms in them and select, if possible, Ukrainian equivalents.

Key words: components of language personality, language culture, interdisciplinary approach, language personality development, students of philology.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти спрямована на розвиток особистості з її індивідуальними рисами, здатну до міжкультурної комунікації та взаємодії, і як наслідок більшість дослідників присвячують свої розвідки мовній особистості. У зв'язку з актуальністю феномену «мовна особистість» розробляються теоретичні основи напряму з урахуванням різних підходів [1, с. 13]. Мовна особистість – складне інтегративне утворення, компоненти якого різнорівні та взаємопов'язані. Повний опис мовної особистості передбачає її мовні, когнітивні, комунікативні, культурні характеристики [2; 3; 4]. Це узагальнений образ носія мовних знань, культурних цінностей, здатний досягти комунікативного завдання у будь-якій ситуації спілкування.

Висока мовленнєва культура є невід'ємною якістю його особистості. Неусвідомлений, стихійний розвиток мовної особистості походить з дитинства. У мовному середовищі починають функціонувати генетично закладені механізми мовлення. Соціальні інститути, сім'я, здібності дитини визначають рівень її лінгвістичного та когнітивного розвитку на момент вступу до вищого навчального закладу, який готує студента-філолога до професійної діяльності. Отримані знання, уміння спілкуватися багато в чому визначають успішність подальшого життєвого шляху випускника [5; 6, с. 7]. Тому застосування інноваційних методів та форм навчання української мови, спрямовані на всебічний розвиток особистості, є необхідністю.

Головним чинником розвитку мовної особистості є навчання. У процесі вивчення української мови систематизуються і узагальнюються знання, отримані у школі, відбувається осмислення мовного матеріалу, формується вміння наукового аналізу мовних фактів. При цілеспрямованому навчанні у студентів формується лінгвістичне ставлення до мовних одиниць у єдності «значення-форма-функція» [7, с. 24]. У процесі вивчення зразків мовлення (напр., текстів художніх творів), створення власних творчих творів, виконання комплексних завдань розвиваються когнітивні операції аналізу, синтезу.

Мислення активізується при смислового аналізі теоретичного матеріалу (виділення головної думки, встановлення логічного взаємозв'язку між частинами тексту, узагальнення інформації) [8, с. 167]. Паралельно формується вміння перенесення знань. Наприклад, знання, отримані щодо теми «Комунікативні якості промови» з дисципліни «Українська мова», можна застосовувати при оформленні висловлювання іноземною мовою. Під час вивчення української мови у вузі звертається увага не лише на мовну правильність висловлювання, а й на його мовленнєве оформлення, доречність, експресивність, оригінальність. Студент прагне не лише «сказати», а «сказати краще», набуваючи навчального та лінгвістичного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, пріоритет у розробці та використанні поняття «мовна особистість» належить В. Фон Гумбольдту та Бодуену де Куртане. Подальший розвиток теорії мовної особи продовжили серед інших такі українські мовознавці як Л. В. Засека [3] та В. М. Махінов [9], які досліджували мовну особистість в сучасному соціальному просторі та в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору. Наукові розвідки С. В. Єрмоєнко [2], Т. А. Космеда [1] та Л. В. Струганець [10] присвячені поняттю «мовна особистість» в україністиці. С. Є. Ігнат'єва вивчає мовну особистість в аспекті психолінгвістичних характеристик [11]. М. І. Пентилюк [5; 12], А. Нікітіна [4] та Г. Т. Шелехова [13] розглядають умови виховання мовної особистості учнів середньої школи. Л. Мацько досліджує мовну особистість в лінгвокультурологічному аспекті [14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість розвідок, присвячених феномену «мовна особистість» у найрізноманітніших аспектах, відсутні дослідження удосконалення мовної особистості студентів-філологів відповідно до сучасних вимог навчання, що крім результатів навчання та виховання майбутніх філологів, крім особистісних, пізнавальних, регулятивних та професійних

результатів, передбачає комунікативні результати, адже рівень професійної підготовки студентів-філологів потребує філологічних знань в обсязі необхідному для наукових досліджень у галузі філології та володіння навичками професійного спілкування для участі у міжособистісній, міжкультурній та масовій комунікації в усній, письмовій та віртуальній формі.

Формування цілей статті. Метою нашого дослідження є аналіз шляхів формування мовної культури особистості та її ролі у процесі становлення спеціаліста. Зазначена мета передбачає такі завдання: обґрунтувати залежність та взаємодію основних складових філологічної парадигми у формуванні мовної особистості філолога високого рівня.

Виклад основного матеріалу. З існуючого різноманіття теорії мовної особистості були різні спроби дослідників дати точне визначення поняття, але єдиного трактування цього поняття не існує. Залежно від завдань досліджень, об'єктів вивчення, укладеному у цьому терміні, розрізняють підходи до вивчення мовної особистості. Аналіз сучасних досліджень показує, що найбільш ефективно розроблено проблему мовної особистості в рамках лінгводидактичного, лінгвокультурологічного та комунікативно-діяльнісного підходів.

У межах психолінгвістичного, компетентнісного, когнітивного підходів проблема мовної особистості найменш вивчена, але поступово суттєво розширюються. Вочевидь, що пріоритет вивчення мовної особистості належить лінгвістиці, менш вивчена мовна особистість у педагогічному плані.

Істотні зміни у структурі соціуму висувають нові вимоги до підготовки фахівців у системі освіти, як наслідок змінився мовний портрет носія мови – студента. Звідси виникає необхідність пошуку нового підходу до вивчення мовної особистості, особливо коли йдеться про студентів-філологів.

У процесі удосконалення мовної особистості студента-філолога, на наш погляд, слід враховувати такі положення низки базових наук як філософія, психологія, лінгводидактика [8, с. 165]. З методичного погляду адекватною вважатися модель мовної особистості, що спирається на індивідуальні та соціальні характеристики мовної особистості студента-філолога з урахуванням того, що особистість водночас є унікальним, неповторним феноменом. Оскільки мовна особистість реалізується зокрема у спілкуванні, що забезпечує навчально-професійну діяльність, то ідеальна модель мовної особистості має вклю-

чати у свою структуру етапи її формування у процесі навчання студентів-філологів українській мові. Врешті, компетентність у навчально-професійному спілкуванні є кінцевою метою навчання української мови студентів-філологів, тому ця категорія розглядається як одна з базових у побудові ідеальної моделі процесу навчання української мови студентів-філологів.

Для майбутніх філологів розвиток мовної особистості, що має високий рівень професіоналізму, набуває статусу об'єктивної необхідності. Відповідно до державних освітніх стандартів, основним результатом у процесі професійної підготовки студентів-філологів стає формування ключових, затребуваних компетенцій [15]. Проте в процесі формування лише мовної підготовки для розвитку мовної особистості недостатньо, необхідно формування моделі студента, що володіє комплексом компетентностей.

Існують компетентності різного порядку, сформованість яких передбачає мовна особистість, та які характеризують її поведінку: мовну, мовленнєву, комунікативну. Для успішного розвитку мовної особистості необхідно володіти комплексом компетентностей, до складу яких входять знання, навички, вміння, що розвиваються в процесі використання мови [8, с. 168] та дозволяють студентам вступати у спілкування, долаючи мовні та культурні бар'єри, виконувати комунікативні завдання та дії у різних ситуаціях та умовах. Таким чином, становлення комплексу компетентностей слід розглядати в контексті дисциплін, що їх формують, що у свою чергу потребує міждисциплінарного підходу.

Міждисциплінарний підхід характеризується властивостями інтегративності дисциплін, заснованими на перенесенні методів досліджень з однієї дисципліни до іншої [6, с. 17]. У підготовці спеціаліста в галузі мовної освіти в першу чергу передбачається висування гуманітарних дисциплін, що сприяють оволодінню комплексом універсальних людських цінностей, спрямованих на розвиток різних компонентів (ціннісний, культурознавчий, особистісний, мотиваційний) мовної особистості студентів. Гуманітарний цикл є чинником формування цілісної мовної особистості, здатної розуміти кінцевий суспільний зміст своєї професійної діяльності.

З огляду на викладене вище можна запропонувати інший підхід у розвитку мовної особистості студента — міждисциплінарний, який не лише розширить можливості професійної підготовки сучасного спеціаліста, а й забезпечить розвиток усіх компонентів мовної особистості.

Впровадження міждисциплінарного підходу в організацію процесу професійної підготовки у ВНЗ спрямовано на формування здатності самостійно отримувати знання з різних галузей науки, систематизувати їх та скеровувати на вирішення конкретних завдань. Для майбутніх філологів, крім володіння фундаментальними знаннями в галузі філології, теорії та методики викладання української літератури, української мови, мовними та комунікативними практичними навичками та вміннями по роботі з різними типами текстів, необхідно оволодіти компетентностями для різних сфер діяльності, що значно розширює професійне поле сучасного філолога.

Завдання розвитку мовної особистості передбачає, зокрема, вдосконалення письмово-мовленнєвих здібностей вищого рівня, що співвідносяться з такими навичками та вміннями:

1) цілеспрямовано створювати письмові тексти різної жанрово-стильової орієнтації, що відповідають прагматичним умовам спілкування;

2) працювати над формуванням та вдосконаленням індивідуального письмово-мовленнєвого стилю, вміти обробляти власний мовний досвід, накопичений у різних сферах та ситуаціях спілкування;

3) редагувати текст з урахуванням орфографічних, пунктуаційних, стилістичних та інших видів норм писемного мовлення;

4) вдосконалювати навички активної та самостійної інтерпретації письмового тексту;

5) сприймати та засвоювати різні види інформації з письмово-мовленнєвих повідомлень;

6) обґрунтовувати і розуміти психологічні процеси, що відображаються в письмовій сфері спілкування, вміти їх прогнозувати та ними управляти.

Філологічна компетенція є суттєвим, гнучким та динамічним компонентом професійної підготовки майбутнього філолога та базується на гармонійній, збалансованій взаємодії ключових складових, послідовність яких визначається кінцевою метою пізнавальної діяльності: мовною; термінологічною; комунікативною; риторичною; синтетичною.

Компетенція філолога передбачає вільне володіння державною мовою у її різних стилістичних різновидах та високий рівень мовної культури. Процесом інтегрування різноманітної наукової інформації, на основах якої сформувався вимоги до інтелектуально-професійного рівня філолога, обґрунтовано появу та введення у науковий обіг таких нових понять, як комунікативна компетенція, лінгвістична компетенція, філологічна компетенція.

Принципово важливу роль у процесі формування мовної особи філолога відіграє присутність в освітньо-кваліфікаційній програмі вищої школи курсу «Українська мова», «Стилістика і культура мови», «Культура професійного мовлення і спілкування» та ін.

Формування мовної компетенції мовної особистості майбутнього філолога здійснюється у двох напрямках: усне та письмове мовлення. Розвиток усного професійного мовлення вимагає від викладача вміння вибрати ситуацію, що стимулює мовленнєве спілкування; забезпечити активну участь студентів у мовному спілкуванні; вміння правильно відбирати вправи та завдання відповідно до мети спілкування.

Першочерговим завданням у процесі навичок усної комунікації є робота над дотриманням акцентологічних та орфоепічних норм, збагачення лексичного запасу студента, усунення нелітературних слів і виразів, формування логіки мислення. Усна мова представлена багатим вибором інтонаційних засобів, включаючи мелодіку мови, логічний наголос, гучність, чіткість вимови, паузи. Необхідно враховувати також присутність у сфері комунікації невербальних способів передачі.

Особливої уваги з погляду збагачення лексичного запасу, чистоти та зрозумілості мови заслуговує надмірне захоплення іноземною лексикою в сучасній літературі, зокрема, термінами та виразами, що закріпилися у професійній мові фахівців. Першочерговим завданням є роз'яснення семантики іноземних термінів, оскільки незнання їх значення створює для студентів суттєву проблему. Слід зазначити, що від значної частини запозиченої термінології відмовитися складно, але водночас необхідно пояснювати студентам, чому використання іноземного слова або виразу є виправданим або невиправданим у тих чи інших випадках, обґрунтовувати можливість синонімічної заміни запозичення українським аналогом.

Робота над удосконаленням мовної особистості філолога включає підвищення культури писемного мовлення, яке полягає у вдосконаленні навичок орфографії та пунктуації. Ці норми мають специфічний вираз і систему графічних позначень, що виявляються на письмі – у тексті, тому пов'язані лише з матеріально існуючим тестом. Адже норми писемного мовлення забезпечують правильність сприйняття тексту.

Письмова форма більш стійка, більш консервативна і уніфікована порівняно з усною, яка більш мінлива і варіативна [7, с. 87], отже – більш універсальна. Використання письмової форми висловлювання думок означає можливість продумування

мовлення, натомість в усному спілкуванні необхідно мислити і говорити одночасно. Письмовий текст можна піддати літературному редагуванню – процесу адаптації до норм писемного мовлення.

Методика розвитку мовної особистості орієнтована на комплексний мовний, когнітивний, культурний розвиток студентів [6, с. 19]. Вона включає завдання на лінгвістичний аналіз, розвиток когнітивних операцій, стилістичне редагування тексту, вправи на розвиток логічного, образного, творчого мислення, навичок перекладу. Розвиваюча методика передбачає завдання різного рівня складності, тому вибір може здійснюватися залежно від рівня підготовки групи.

Корисним лексичним матеріалом на заняттях з української мови є фольклор. Художня цінність прислів'їв та приказок надзвичайно висока, адже вони є джерелом української культури. З-поміж видів роботи з фольклорними текстами можна згадати написання твору-роздуму за прислів'ями; складання вітання з нагоди свята в душі народних віншувань тощо. Особливу увагу на кожному занятті слід приділяти словниковій роботі, необхідно постійно знайомити студентів з новими словами, фразеологічними одиницями. Збагачення словникового запасу студентів-філологів інтенсивно може відбуватися на заняттях з української літератури, наприклад, під час опра-

цювання художніх творів про минуле України, де трапляються цілі пласти історизмів, архаїзмів, діалектизмів.

У процесі розвитку мовної особистості філолога необхідно користуватися не лише мовним багатством сучасності – наукових і публіцистичних творів, а і тією спадщиною, що втілилась у кращих зразках художньої літератури. Крім того, слід приділити увагу вивченню мовленнєвого етикету.

Висновки. Результати аналізу виявлених підходів дозволяють дійти висновку, що мовна особистість як і раніше є актуальним напрямом досліджень у лінгвістиці, проте її вивчення потребує відповідної уваги з боку різних галузей гуманітарного знання. Удосконалення мовної особистості майбутнього філолога передбачає оволодіння культурою писемного та усного мовлення студентами, що включає два рівні: базовий рівень, що передбачає володіння нормами усної та писемної літературної мови – правилами вимови, наголосу, граматики, слововживання; та вищий рівень мовної майстерності, що передбачає оволодіння вмінням використовувати виразні засоби у різних умовах спілкування відповідно до цілей та змісту мови.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні формування мовної особистості студентів нефілологічного напрямку навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Космеда Т. А. Мовна спроможність, комунікативна компетенція, мовна особистість як проблемні питання сучасного українського мовознавства. *Лінгвістична палітра* : зб. наук. пр. з актуальних проблем лінгвістики / за заг. ред. Л. А. Лисиченко. Х., 2009. С. 129–140.
2. Єрьоменко С. В. Напрями досліджень мовної особистості у сучасній лінгвістиці. *Записки з романо-германської філології*. 2014. Вип. 2. С. 33–37.
3. Засєкіна Л. В. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=76&c=1839>.
4. Нікітіна А. Актуалізація категоріальних понять тексту як важливий чинник формування мовної особистості. *Педагогічні науки*. Херсон, 2002. Вип. 31. С. 61–65.
5. Пентиліук М. І. Мовна особистість учня в перспекції мовленнєвого спілкування. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики*: збірник статей. К.: Ленвіт, 2011. 256 с.
6. E fing C. Kommunikative Anforderungen an Auszubildende in der Industrie. *Fachsprache*. 2010. 1–2, S. 4–19.
7. Chudaske J. Sprachliche Kompetenz. Sprache, Migration und schulfachliche Leistung. VS Verlag für Sozialwissenschaften. 2012. 124 S.
8. Pätzold G. Sprache – das kulturelle Kapital für eine Bildungs- und Berufskarriere. *Sprachkompetenz und Berufsbildungskarriere*. 2010. S. 161–172.
9. Махінов В. М. Теоретичні засади формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору (середина ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»; Луганськ, 2013. 40 с.
10. Струганець Л. В. Поняття «мовна особистість» в україністиці. *Культура слова*. 2012. № 77. С. 127–133.
11. Ігнат'єва С. Є. Мовна особистість Олеса Гончара в аспекті психолінгвістичних характеристик. *Психолінгвістика*. 2010. Вип. 6. С. 139–145.
12. Пентиліук М. І. Педагогічні умови виховання мовної особистості учнів середньої школи засобами української мови та літератури. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_57_37
13. Шелехова Г. Т. Теоретичні аспекти формування мовленнєвої компетентності учнів 5–7 класів у процесі сприймання усних і письмових текстів. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 4. С. 20–24.
14. Мацько Л. Мовна особистість А. Малишка як лінгвокультурологічний феномен. *Культура слова*. 2013. № 78. С. 7–11.
15. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. д-р пед. наук, проф. С. .Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.